



Kan een goed katholiek ook socialist zijn?

Bachelorscriptie, 15-8-2016

Hoe de SDAP-afdelingen van Tilburg en Maastricht omgingen met katholieke tegenstand.

Lisa Smits
S4355644

Status Quaestionis

De relatie tussen het katholicisme en het socialisme rond 1900 is complex. Zowel het katholicisme als het socialisme waren geen homogene bewegingen. Ze veranderen niet alleen door de tijd heen, maar er is ook sprake van interne conflicten op bepaalde momenten. Ook verschilt de invulling van beide 'ismen' per nationale en lokale context. In dit onderzoek staan twee plaatsen centraal: Tilburg en Maastricht. Beide steden waren aan het begin van de twintigste eeuw katholieke industriesteden. In Maastricht diende de sociale kwestie zich echter eerder aan dan in Tilburg. Don Kalb stelt zelfs dat Noord-Brabant, de provincie waarin Tilburg ligt, een anomalie is ten opzichte van geheel Nederland. Sociale bewegingen werden hier niet breed gesteund. Het klassebewustzijn van de arbeiders was in Brabant minder groot dan in Maastricht.¹ Op basis van deze informatie verwacht ik dat de invulling van de relatie tussen katholicisme en socialisme tussen de steden verschilt.

Deze relatie kan op verschillende manieren vorm krijgen. Deze manieren staan niet los van elkaar en bestaan vaak op dezelfde momenten in de tijd. Twee belangrijke manieren zijn het christensocialisme en het sociaal katholicisme. Christensocialisten waren vaak socialisten die via de Bijbel hun ideeën verantwoordden. De vraag in hoeverre christensocialisme daadwerkelijk een these of antithese tegen het socialisme was, reikt voor hier te ver. De christensocialisten zagen zichzelf volgens Peter Jones voor een dilemma: de massa vervreemde zich met de opkomst van het socialisme van georganiseerde religie.² Ze bestonden voornamelijk uit kleine groepen, waardoor hun historische bijdrage aan de socialismetheorie gering is gebleven.³ Peter Jones deed onderzoek naar de ontwikkeling van christensocialisme in Groot-Brittannië tussen 1877 en 1914. Hij spreekt van een Christian Socialist Revival in deze periode. De kerken stonden in Groot-Brittannië onder druk van de welvaarstaat, de opkomende arbeidersbeweging en veranderende economische condities. Daarnaast was er sprake van interne problemen binnen de christelijke wereld. Christenen hadden moeite om met wetenschappelijke ontdekkingen en Bijbelkritiek om te gaan. Sommige christengroepen bewogen zich daarom na 1880 naar links.⁴ Jones wijst daarnaast op een verschil tussen mildere en radicale christensocialisten. Christensocialisten die economische maatregelen voorstaan, zijn radicaal. Radicale christensocialisten staan bijvoorbeeld radicaal collectivisme of een herleefde gilde-economie voor.⁵

De algehele invloed van het christensocialisme lijkt in Groot-Brittannië, net als in de rest van (West-)Europa, laag te zijn geweest. Het sociaal katholicisme leek meer voet aan de grond, voornamelijk onder de clerus, te hebben. Er is sprake van een actie-reactiepatroon. Katholieken en socialisten reageren op elkaar. De socialisten reageren op hun beurt weer op de katholieke tegenstand. Dit patroon was ook, misschien wel vooral, van invloed op lokaal niveau.

Vanuit katholieke zijde ontstond zowel kritiek als toenadering tot het socialisme. De kritiek krijgt vorm in het gedachtegoed van het sociaal katholicisme. De katholieken probeerden eigen oplossingen voor sociale problemen tegenover die van het socialisme te zetten. Als gevolg van de industrialisatie leefden en werkten arbeiders vaak in slechte omstandigheden. Ze werkten tegen lage lonen en hygiëne liet vaak te wensen over. Het sociaal katholicisme kreeg voet aan de grond als gevolg van de encycliek *Rerum Novarum* in 1891. Deze encycliek stelde dat sociaal onderwijs de taak van de Kerk was. Evangelische waarden moesten naar voren gebracht worden. De armoede onder de arbeiders schond de evangelische boodschap van de liefde. Werkgevers moesten de arbeiders dus eerlijkere lonen uitbetalen en meer vrije tijd geven. Mensen zijn namelijk sociale wezens. Ze zijn

¹ Don Kalb, *Expanding Class. Power and Everyday Politics in Industrial Communities, the Netherlands, 1850-1950* (Londen, 1997),

² Peter Jones, *The Christian Socialist Revival, 1877-1914* (New Jersey, 1968), 4-5.

³ Jones, *The Christian Socialist Revival*, 6.

⁴ *Ibidem*, 8.

⁵ *Ibidem*, 9.

onderdeel van families en gemeenschappen. Dit idee stond centraal in het subsidiariteitsbeginsel dat zowel met het liberalisme als het socialisme botste.⁶

Sociaal katholicisme was een (West-)Europese katholieke reactie op de industrialisatie en economische veranderingen. Paul Misner heeft hier in reactie op Alec Vidler een studie aan gewijd. Hij probeert een chronologische Europese ontwikkeling van het fenomeen te schetsen, maar erkent wel dat lokale en nationale contexten verschillen met zich meebrengen. Deze verschillen werden beïnvloed door verschillende ideologieën en ideeën, zoals het liberalisme, het conservatisme, het socialisme, het radicalisme en het communitarisme. Het sociaal katholicisme had volgens hem de functie van verdediging van traditionele levenswijzen van arbeiders. Enerzijds werd het economisch liberalisme afgewezen, anderzijds het socialisme. Daarbij waren paternalistische benaderingen dominant.⁷ De Kerk liet in eerste instantie geen overheidsinterventie toe. Dit veranderde met *Rerum Novarum*. Dat betekende echter niet het einde van het paternalisme. De paus wilde niet dat (katholieke) arbeidsorganisaties autonoom waren. Pas met de uitbraak van de Eerste Wereldoorlog hadden leken binnen de organisaties voldoende status om het paternalisme te bestrijden. Het werd als boosdoener gezien, de oorzaak van conflict binnen huishoudens. Het idee van menselijke waardigheid kwam hoog op de agenda.⁸

Het sociaal katholieke denken kwam voort uit socialismekritiek. Walter Friedberger beschrijft het proces van kritiekontwikkeling vanuit katholieke zijde in Duitsland tussen 1830 en 1914. Hij deelt deze periode in vier subperiodes in: (i) het vroege socialisme, (ii) 1848-1875, beginnende (katholieke) strijd tegen het socialisme, (iii) 1875-1891, verharding van zowel het socialisme en katholicisme en confrontatie, (iv) 1891-1914, systematisering van de socialismekritiek en de afwijzing van de katholieken.⁹ In periode (i) was de katholieke socialismekritiek nog sporadisch. Het socialisme kende nog geen eenheid en politiek programma. De kritiek richtte zich voornamelijk op pauperisme en arbeidsproblemen. In periode (ii) staan de katholieken een nieuwe sociale ordening voor. In periode (iii) groeit de socialistische aanhang. De katholieken verzetten zich voornamelijk tegen de socialistische politieke partij, de SDAP. In periode (iv) wordt de socialismekritiek gestandaardiseerd. Tegelijkertijd verloren de katholieken de interesse in het socialisme. Het socialisme zou apologetisch ten onder gaan. Dat was slechts een kwestie van tijd.¹⁰

Ernst Hanisch beschrijft de actie-reactie tussen Duitse socialisten en katholieken in de negentiende eeuw. Net als Friedberger stelt hij dat zich vanaf het vroege socialisme al katholieke socialismekritiek ontwikkelt. De katholieken hadden er volgens hem in de vroege negentiende eeuw baat bij om arme gemeenten arm te houden. Arme gemeenten waren de meest godvruchtigste. In dit kader is het logisch dat de Kerk zich tegen het vroege socialisme keerde.¹¹ Het socialisme werd in de loop van de negentiende eeuw steeds atheïstischer en antiklerikaler. Het idee van klassenstrijd werd belangrijker dan het katholieke gevoel van broederliefde. Ondanks deze fricties bleven het socialisme en katholicisme een gezamenlijk front tegen het liberalisme. In het Eisenacher programma van de SDAP in 1869 werden echter de scheiding van kerk en staat én kerk en school opgenomen. Het katholicisme en het socialisme komen tegenover elkaar te staan.¹² Dit betekent echter niet het einde van katholieke kerkelijke dogma's onder de arbeiders. Dit veroorzaakt mede de incompetentie van de socialistische pogingen tot kerkuittreding.¹³ Met het Erfurter programma in 1891 werd religie als privézaak bestempeld. Vanuit socialistische zijde werd beargumenteerd dat de wetenschap en de

⁶ Jeffrey Haynes et.al., *Routledge Handbook of Religion and Politics* (2009), 49-50.

⁷ Paul Misner, *Social Catholicism in Europe. From the Onset of Industrialization to the First World War* (New York, 1991), 1-6.

⁸ Misner, *Social Catholicism in Europe*, 321-325.

⁹ Walter Friedberger, *Die Geschichte der Sozialismuskritik im katholischen Deutschland zwischen 1830 en 1914* (Frankfurt am Main, 1978), 19-20.

¹⁰ Friedberger, *Die Geschichte der Sozialismuskritik*, 19-20.

¹¹ Ernst Hanisch, *Konservatives und Revolutionäres Denken. Deutsche Sozialkatholiken und Sozialisten im 19. Jahrhundert* (Wenen, 1975), 359-360.

¹² Hanisch, *Konservatives und Revolutionäres Denken*, 361.

¹³ Ibidem, 362.

klasseloze maatschappij het eind van religie zouden bewerkstelligen, waardoor religie nog niet uitgebannen hoefde toe worden. Het vroege christendom werd daarbij als hiërarchisch en reactionair bestempeld. Katholieken daarentegen stelden de Godsvraag centraal. Het socialisme werd gezien als een rebellie tegen God. Daarnaast benadrukten ze de moeilijkheden die het communisme met zich meebracht, zoals de planeconomie en mogelijk primitivisme.¹⁴

Katholieke sociale actie kwam zowel in Tilburg als Maastricht op. Don Kalb stelt dat Noord-Brabant zijn eigen pad naar de moderniteit bewandelde. De karakteristieken daarvan worden volgens hem bepaald door een combinatie van katholicisme, demografische expansie en economische structuren (arbeidsintensiviteit en afhankelijkheid van externe markten). Hij wijst op de ontwikkeling van het sociaal katholicisme. Door Rerum Novarum werd sociaal katholieke interventie gelegitimeerd. Ook het paternalisme bleef in Brabant belangrijk.¹⁵ Volgens A.J.M. Wagemakers hadden socialisten aanvankelijk moeite met 'vestiging' in de Tilburgse katholieke samenleving. Tussen 1888 en 1919 wisten ze echter op meer steun en acceptatie binnen de samenleving te rekenen. Hij spreekt van buitenstaanders; dit zijn socialisten en neutralen. Wagemakers onderzocht drie terreinen: de spoorwegaarbeid, de textielarbeid en de socialistische politiek. Zijn onderzoeksperiode deelde hij in drie subperiodes in: (i) 1888-1903, vorming van politieke partijen en vakorganisaties, (ii) 1903-1912, toetreding van buitenstaanders, (iii) 1912-1919, acties.¹⁶ Op alle terreinen krijgen de socialisten te maken met katholieke concurrentie, maar er is ook sprake van samenwerking. In de spoorarbeid gaat de socialistische afdeling van de Nederlandsche Vereeniging van Spoor- en Tramwegpersoneel samenwerken met de katholieke organisatie St. Raphaël, nadat ze haar monopoliepositie verloor als gevolg van interne verdeeldheid.¹⁷ In de textielindustrie lijken zowel socialistische als katholieke organisaties moeilijk te kunnen opboksen tegen de Fabrikantenbond. De invloed van deze werkgeversbond beperkt de mogelijkheden voor de arbeidersorganisaties. Door interne verdeeldheid in de Fabrikantenbond in periode (iii) weten de neutrale organisatie De Eendracht en de katholieke organisatie St. Severus door samenwerking invloed te verwerven.¹⁸ In de politiek probeert de SDAP een plaats te veroveren tegenover de RKSP. De SDAP groeit met slechts een kleine stagnatie tussen 1909 en 1914 als gevolg van interne verdeeldheid. In 1919 stemt 25 procent van de kiesgerechtigde Tilburgers op de SDAP. De RKSP blijft echter de grootste partij.¹⁹

In Maastricht kwam de sociale kwestie volgens Jos Perry als vroegste in het katholieke zuiden ter sprake. Perry onderzocht de katholieke reactie op de opkomende arbeidersbeweging tussen 1880 en 1920. Door de vroege ontwikkeling van het socialisme had de katholieke kerk nog geen accuraat antwoord. Landelijke en lokale kaders voor reactie waren er nog niet.²⁰ In eerste instantie reageerde de Kerk met afwering op de arbeidersbeweging. Er was vooral nog sprake van paternalisme. Strategie voor een langere termijn was er niet. Er werden vakverenigingen opgericht, maar van samenwerking was pas sprake toen het socialisme successen ging boeken. Vakorganisaties worden opgericht. Tussen 1909 en 1920 vindt er een forse groei van het socialisme plaats. Katholieke sociale organisaties zijn daarbij wel gedwongen om samen te werken met socialistische organisaties. Het accent wordt op de 'standsorganisatie' gelegd. Daarvoor worden middelen als armenzorg, paternalisme, woningbouw en jeugdorganisaties ingezet. Dit vond plaats binnen het kader van de herkerstening van de Maastrichtse arbeiders.²¹

¹⁴ Ibidem, 362-364.

¹⁵ Kalb, *Expanding Class*, 24-28.

¹⁶ A.J.M. Wagemakers, *Buitenstaanders in actie. Bijdragen tot de geschiedenis van het zuiden van Nederland* (Den Haag, 1990), 8-10.

¹⁷ Wagemakers, *Buitenstaanders in actie*, 283-287.

¹⁸ Ibidem, 287-291.

¹⁹ Ibidem, 291-296.

²⁰ Jos Perry, *Roomsche kinine tegen roode koorts. Arbeidersbeweging en katholieke kerk in Maastricht, 1880-1920* (Amsterdam, 1983), 268.

²¹ Perry, *Roomsche kinine tegen roode koorts*, 269-272.

Het mag duidelijk zijn dat er veel onderzoek is gedaan naar de katholieke kritiek op de socialisten of dit nu de vorm van christensocialisme, sociaal katholicisme of een andere vorm aannam. Zaken worden in deze literatuur voorgesteld alsof de socialisten iets aanreiken waar de katholieken kritiek op kunnen leveren. Zo zwart wit is het echter niet. Socialisten reageerden ook op katholieke acties en reacties. In deze scriptie wordt meer recht gedaan aan het complexe actie-reactie patroon tussen socialisme en katholicisme. Dit gebeurt aan de hand van twee casestudy's: Tilburg en Maastricht. Zoals eerder gezegd zijn dit beide katholieke industriesteden. Toch dient in Maastricht de sociale kwestie zich eerder aan dan in Tilburg. Heeft dat effect op de manier waarop de relatie tussen het socialisme en katholicisme vorm krijgt?

In dit paper worden de afdelingen van de Sociaaldemocratische Arbeiderspartij (SDAP) van Tilburg en Maastricht nader onder de loep genomen. De volgende vraag staat daarbij centraal:

Hoe gingen de SDAP-afdelingen van Tilburg en Maastricht om met katholieke tegenstand tussen 1906 en 1914?

De keuze voor de periode van 1906 tot en met 1914 is deels het gevolg van de beschikbaarheid van bronnenmateriaal. Voor beide afdelingen is pas bronnenmateriaal vanaf 1906 beschikbaar. Daarnaast wordt deze tijdsperiode in de literatuur voornamelijk afgedaan als opmaat naar de eerste gemeenteraadszetels in 1919. In zowel Maastricht als Tilburg kwamen dat jaar de eerste SDAP-gemeenteraadsliden gekozen. De SDAP won aan aanhang gedurende de Eerste Wereldoorlog - ondanks de Nederlandse neutraliteit - door de economische crisis en werkloosheid die destijds heersten. Dit kwam ook tot uiting in Tweede Kamerverkiezingen van 1918, waarin de SDAP 22 zetels kreeg. Dit was een stijging van 7 zetels ten opzichte van 1917. De jaren tussen 1906 en 1914 kenden ook perioden van groei, naast perioden van stagnatie. Deze perioden komen beter tot uiting als ze niet in het achterafperspectief van 1918/1919 worden geplaatst.

Het bronnenmateriaal voor dit onderzoek bestaat uit vergaderingsnotulen van huishoudelijke vergaderingen en jaarverslagen van de SDAP-afdelingen van Tilburg en Maastricht tussen 1906 en 1914. Daarbij is het gebruik van de vergaderingsnotulen en jaarverslagen van de SDAP in Tilburg uniek. Deze zijn nog niet eerder gebruikt voor gepubliceerd wetenschappelijk onderzoek. De literatuur die gebruikt wordt, is afkomstig van Jos Perry en Ton Wagemakers, de toonaangevende onderzoekers met betrekking tot de SDAP-afdelingen van respectievelijk Maastricht en Tilburg, zoals in bovenstaand debat al is weergegeven.

Dit paper bestaat uit drie hoofdstukken:

1. In het eerste hoofdstuk staat de voorgeschiedenis van Tilburg en Maastricht rondom en na de oprichting van de SDAP-afdelingen centraal. Informatie over de afdelingen tot aan 1906 wordt behandeld.

2. In het tweede hoofdstuk staat centraal hoe de SDAP-afdeling van Maastricht omging met katholieke tegenstand tussen 1906 en 1914.

3. In het derde hoofdstuk staat centraal hoe de SDAP-afdeling van Tilburg omging met katholieke tegenstand tussen 1906 en 1914.

In de afsluitende conclusie wordt teruggekeerd naar de hoofdvraag. Tilburg en Maastricht worden daarbij naast elkaar gezet. Welke overeenkomsten en verschillen zijn er tussen de socialistische acties en reacties op de katholieke (sociale) politiek? Zijn deze mogelijk te verklaren?

Hoofdstuk 1: voorgeschiedenis en SDAP-afdelingen van Maastricht en Tilburg tot 1906

Maastricht

In Maastricht heerste een geschikt klimaat voor het gedijen van een SDAP-afdeling. In tegenstelling tot de rest van Nederland begon de industrialisatie in Maastricht al midden negentiende eeuw onder Petrus Regout. De glas- en aardewerkindustrie domineerde.²² Zuid-Limburg was echter een agrarisch gebied, waardoor Maastricht een industriële centrum in agrarisch gebied werd. In de jaren 1880 was er sprake van migratie naar Maastricht als gevolg van industriële expansie die arbeiders aantrok en de agrarische crisis, waardoor kleine boeren zichzelf en hun familie niet meer konden onderhouden.²³ Maastricht groeide al gauw buiten haar voegen. Maastricht was een vestingstad. Met de migratie werd de stad steeds voller ten nadele van de gezondheid. Er was sprake van steeds terugkerende epidemieën. Ook de werkomstandigheden waren slecht. Veel aardewerkers kregen last van loodwitvergiftiging.²⁴ Willibrord Rutten spreekt in dit verband van pauperisme en zelfs van een slechtere levensstandaard ten opzichte van de rest van Nederland.²⁵ Deze omstandigheden zorgden voor ontevredenheid, die vruchtbaar was voor socialistisch verzet.

In de jaren 1890 werden er verschillende vakorganisaties opgericht als gevolg van het koude optreden van de familie Regout. Deze waren echter nog weinig succesvol. Ongeschoolde arbeiders moesten zich ten opzichte van een machtige elite, die bestond uit fabrikanten en geestelijken, opstellen.²⁶ De Maastrichtse SDAP-afdeling werd opgericht in 1894 als afscheiding van de Sociaaldemocratische Bond.²⁷ Beide groepen waren revolutionair. Het grote verschil was dat de SDAP de revolutie via parlementaire weg wilde bewerkstelligen, iets dat de SDB niet wilde. De Maastrichtse SDAP had in 1895 al veel aanhang ten opzichte van de rest van Nederland. De afdeling had een eigen orgaan, *De Volkstribuun*.²⁸ In 1895 en 1896 vonden al veel activiteiten plaats, denk aan een Sinterklaasfeest en een eigen toneelclub 'Kunst en Propaganda'.²⁹

In de jaren 1890 vonden ook een aantal stakingen plaats die niet altijd ten goede kwamen aan de SDAP-afdeling. In deze jaren vonden twee glasbewerkerstakingen plaats. De eerste staking vond plaats in 1895. De glasblazers kwamen in opstand tegen de zoveelste loonsverlaging.³⁰ Er werden bemiddelingspogingen gedaan door zowel fabrikanten als geestelijken.³¹ Deze mislukten. De staking bleef aanhouden. Waar de pers, met name de *Limburgse Koerier*, positief was in het begin van de staking, zo werd ze steeds minder positief naarmate de staking aanhield. De fabrikanten en geestelijken zagen hun gezag in gevaar. Men vreesde steeds grotere invloed voor de socialisten. Pogingen die werden ondernomen tot werkhervatting mislukten.³² De veranderende toon van de pers en publieke opinie werd echter gebruikt om de staking te doen eindigen. Regout dreigde ook alle beloofde concessies in de eerdere onderhandelingen in te trekken. Daarop besloten de glasblazers

²² Jos Perry, *Socialisme, vakbeweging en kerk in Maastricht 1894-1919* (Ede, 1976), 6.

²³ Ibidem, 7.

²⁴ Ibidem, 8.

²⁵ Willibrord Rutten, 'Bevolking, gezondheid en levensstandaard in Limburg in de negentiende eeuw: een overzicht', *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg* 43 (1998), 1-37, alhier 13.

²⁶ Perry, *Socialisme, vakbeweging en kerk*, 12.

²⁷ Ibidem, 3.

²⁸ Ibidem, 17-18.

²⁹ Ibidem, 19.

³⁰ Perry, *Roomsche kinine tegen roode koorts*, 105.

³¹ Ibidem, 107.

³² Ibidem, 111.

toch weer te gaan werken.³³ De staking leidde tot oprichting van nieuwe vakverenigingen datzelfde jaar; niet alleen bij glasbewerkers, maar ook bij typografen, meubelmakers en ijzergieters.³⁴ De verenigingen hielden echter het rumoer rondom de glasbewerkers vast wat leidde tot een tweede staking in 1896. Deze staking vond plaats onder de glasslijpers; wederom ging het om een loonconflict.³⁵ De strijd breidde zich echter uit en ging al gauw over meer dan alleen het feit dat de glasslijpers de eigen knechten moesten betalen. Beginselen van weerszijden werden bekritiseerd. De burgerij beklaagde zich over de socialistische invloed op de glasslijpers. De staking hield zelfs zeven maanden met nauwelijks concessies aan weerszijden. Dit conflict liep uit op een nederlaag voor de slijpers. Deze nederlaag was het gevolg van onenigheid over steungelden voor de stakers. Sommige bestuursleden stopten delen van de gelden in eigen zakken.³⁶ Het verlies betekende een klap voor sociaaldemocratische verenigingen en de SDAP. Er waren nauwelijks nog vakverenigingen van betekenis onder de glasblazers en –slijpers. De angst van overgave aan de katholieke geestelijken bestond bij de SDAP.³⁷ Van de afdeling bleef weinig meer over.

Er was echter vlot sprake van wederopbouw van de afdeling en socialistische vakorganisaties. De katholieke arbeidersbeweging had weinig geprofiteerd van de verdwijning van neutrale organisaties. Ze kon zich niet meer positioneren ten opzichte van de socialisten, waardoor ze zelf ook een teruggang kende.³⁸ Landelijk richtte de SDAP een nieuw blad op, *Het Volk*.³⁹ Het herstel van de afdeling hield aan tot de spoorwegstakingen in 1903. Een spoorwegstaking in Amsterdam was succesvol. In maart werd de algemene staking uitgeroepen. Deze liep uit op een nederlaag, doordat sinds de eerste staking de regering maatregelen namen om een tweede staking te laten mislukken.⁴⁰ Dit zorgde voor een stagnering van de Maastrichtse SDAP-afdeling. Er was weinig actie tot de aanstelling van een propagandist in 1908.⁴¹

Tilburg

Net als Maastricht industrialiseerde Tilburg vroeg in vergelijking met de rest van Nederland. De vraag naar wol nam toe als gevolg van de beperking van katoeninvoer gedurende de Amerikaanse Burgeroorlog. De Tilburgse textielindustrie kan groeien. Voornamelijk Tilburgers zelf zijn werkzaam in deze industrie. Migranten waren werkzaam in de diensten en ambachten.⁴² Nog een overeenkomst is de agrarische omgeving waarin de stad zich bevindt.⁴³

De Tilburgse industrie bestond voornamelijk uit kleine en middelgrote bedrijven in tegenstelling tot Maastricht de grootindustrie voor het grootste deel in handen was van de familie Regout.⁴⁴ In beide steden is wel sprake van een monocultuur met betrekking tot de industrie. In Maastricht is de glas- en aardewerkindustrie dominant, in Tilburg de textielindustrie. De verkeer- en voersector groeit echter tussen 1889 en 1909 uit tot een grote sector naast de textiel. Dit is voornamelijk te danken aan de groei van de Werkplaats.⁴⁵

³³ Ibidem, 112-113.

³⁴ Ibidem, 115.

³⁵ Ibidem, 123-124.

³⁶ Ibidem, 129-130.

³⁷ Ibidem, 131-132.

³⁸ Ibidem, 135.

³⁹ Ibidem, 147.

⁴⁰ Ibidem, 160-161.

⁴¹ Ibidem, 163.

⁴² *Wagemakers, Buitenstaanders in actie*, 12.

⁴³ Ibidem, 17.

⁴⁴ Ibidem, 17.

⁴⁵ Ibidem, 18.

De oprichting van een SDAP-afdeling laat in Tilburg echter op zich wachten. De afdeling werd op 14 september 1900 opgericht. Hendrik Spiekman, één van de oprichters van de SDAP, colporteurde al vanaf 1894, het jaar van de oprichting van de SDAP in Maastricht, in Tilburg met *De Volkstribuun*. Dit leverde echter weinig op en daarom vertrok hij in 1896. In januari 1900 deed hij samen met enkele oud-leden van de SDB een Tilburgse afdeling van de SDAP te stichten. Dit liep echter nog op niets uit door te weinig animo. In september van hetzelfde jaar vond uiteindelijk de officiële oprichting plaats.⁴⁶ De afdeling bestond toen voornamelijk uit werknemers van de Werkplaats.⁴⁷

Vanaf 1902 gaan openbare vergaderingen plaatsvinden. De afdeling beschikte toen over een eigen gebouw samen met de *Coöperatieve Tilburgsche Arbeidersvereniging 'Ontwikkeling'*, het Volksgebouw.⁴⁸ De afdeling gaat samen met andere vereniging het één-meifeest, de dag van de arbeid, vieren. Daarnaast waren er plannen om sprekers uit te nodigen. Willem Vliegen was de eerste spreker met het thema 'vooruitstrevende katholieke Tweede Kamerleden'.⁴⁹ Ook werd een eigen socialistisch orgaan opgericht op 11 januari 1902, *De Fakkelt*. Het had slechts een kort bestaan, in 1904 verscheen het laatste nummer. Dit was het gevolg van financiële problemen die de Tilburgse afdeling nog vaker zouden achtervolgen. In tegenstelling tot *De Volkstribuun* en *Het Volk* was *De Fakkelt* goed leesbaar voor arbeiders. Een belangrijk thema was de verhouding tussen godsdienst en het socialisme. Volgens de redacteuren waren goed katholiek en socialist zijn compatibel, een gedachte die de katholieken bestrijden.⁵⁰

In deze periode vonden in Tilburg weinig grote stakingen, zoals in Maastricht, plaats tot aan de landelijke staking van de spoorwegen. Deze zou de SDAP flinke schade toe richten, aangezien de leden voornamelijk arbeiders van de Werkplaats waren. Vanaf 1905 begon de afdeling weer langzamerhand te groeien. In 1905 kon de afdeling dan ook voor het eerst meedoen aan de gemeenteraadsverkiezingen.⁵¹

⁴⁶ Ibidem, 61-63.

⁴⁷ Ibidem, 64.

⁴⁸ Ibidem, 64-65.

⁴⁹ Ibidem, 66-67.

⁵⁰ Ibidem, 73-75.

⁵¹ Ibidem, 144.

Hoofdstuk 2: Hoe ging de Maastrichtse afdeling van de SDAP om met katholieke tegenstand tussen 1906 en 1914?

De Maastrichtse afdeling van de SDAP kenmerkte zich tussen 1906 en 1914 door schommelingen in het ledental en onstabiliteit. De jaren 1906 en 1907 kenden een lichte stijging van het ledental. Het ledental bedroeg ongeveer 38 personen in 1906 en 45 in 1907.⁵² De jaren 1908 en 1909 waren succesvol. De afdeling steeg in ledental van 71 in 1908 naar 331 in 1909.⁵³ Dit ledental kelderde echter in 1910 weer tot 90 personen.⁵⁴ Daarna kroop het weer langzaam op tot 165 in september 1914.⁵⁵ Dit hoofdstuk zal logischerwijze drie tijdsperioden kennen: (i) 1906-1907, (ii) 1908-1909 en (iii) 1910-1914.

1906-1907

In 1906 voelde de Maastrichtse afdeling nog de naweeën van de mislukte spoorwegstakingen van 1903.⁵⁶ Het ledental was niet gestegen ten opzichte van 1905. De ledenlijst kende echter veranderingen door komen en gaan van oude en nieuwe leden.⁵⁷ Deze jaren kenmerkten zich door lage propagandistische activiteit. Dit was voornamelijk het gevolg van weinig kunde binnen de afdeling.⁵⁸ Weinig kunde ging hand in hand met een gebrek aan bewegingsvrijheid. Als lid van de SDAP of een socialistische vakorganisatie had een arbeider kans op ontslag. Ook traden sommige mannen niet toe om de vrede in huis te bewaren. Vrouwen hekelden het lidmaatschap van hun mannen bij de SDAP, omdat zij er door de sociale controle van de kerk en buurt op werden aangekeken. Daarnaast had je als werkloze een briefje van een geestelijke nodig om werk te kunnen zoeken. SDAP-leden kregen zo'n briefje vaak niet.⁵⁹ In januari 1907 gingen stemmen op voor het vragen naar een propagandist aan het landelijke partijbestuur. In 1906 was al een propagandist aangesteld in de mijnstreek, Stenhuis. Deze stopte echter aan het einde van hetzelfde jaar, waardoor een plan voor een propagandist in de mijnstreek voorlopig van de baan was.⁶⁰ De voorzitter achtte echter de kans op een propagandist in Zuid-Limburg hoger als men er niet om vroeg.⁶¹ De afdeling onderzocht vanuit de *Maastrichtsche Coöperatieve Broodbakkerij en Verbruiksvereniging 'Het Volksbelang'* de mogelijkheden voor een propagandist.⁶² Deze samenwerking was het gevolg van de net opgerichte *Maastrichtsche Bestuurdersbond*, waarin zowel de SDAP als de coöperatie en Maastrichtse vakorganisaties plaats hadden.⁶³ Een van haar taken was het aanstellen van een nieuwe propagandist.⁶⁴

⁵² Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG), Amsterdam, ARCH01291, SDAP. Afdeling Maastricht, 3, jaarverslag 1906-1907.

⁵³ IISG, ARCH01291, 3, jaarverslag 1908-1909.

⁵⁴ Perry, *Roomsche kinine tegen roode koorts*, 206.

⁵⁵ IISG, ARCH01291, 3, jaarverslag 1913-1914.

⁵⁶ Perry, *Roomsche kinine tegen roode koorts*, 163.

⁵⁷ IISG, ARCH01291, 3, jaarverslag 1905-1906.

⁵⁸ Jos Perry, *Socialisme, vakbeweging en kerk in Maastricht 1894-1919* (Ede, 1976), 65; IISG, ARCH01291, 3, huishoudelijke vergadering 8-3-1907.

⁵⁹ Perry, *Roomsche kinine tegen roode koorts*, 165.

⁶⁰ Ibidem, 164.

⁶¹ IISG, ARCH01291, 3, huishoudelijke vergadering 23-1-1907.

⁶² De Maastrichtsche Coöperatieve Broodbakkerij en Verbruiksvereniging 'Het Volksbelang', of kortweg de coöperatie, werd op 29 maart 1900 opgericht naar voorbeeld van de Gentse coöperatie 'Vooruit'. Zij had twee doelen: het verschaffen van kwalitatief goede levensmiddelen aan arbeiders en het steunen van hen in de strijd tegen het kapitalisme. De coöperatie begon met een broodbakkerij, omdat volgens Vliegen weinig bezuinigd kon worden op brood.

Uit: Jos Perry, *Socialisme, vakbeweging en kerk*, 51.

⁶³ Perry, *Roomsche kinine tegen roode koorts*, 167.

⁶⁴ De Maastrichtsche Bestuurdersbond had naast het aanstellen en ontslaan van propagandisten de volgende taken: het beheer van het Volkshuis en de bibliotheek, het organiseren van het 1-meifeest, steun van stakers en het beheer van het Bureau voor Arbeidsrecht dat voorzag in juridische hulp aan arbeiders en de kiezerskweek. Uit: Perry, *Roomsche kinine tegen roode koorts*, 167.

De propagandist zou verschillende taken toebedeeld krijgen, waaronder het stichten van politieke, vak- en coöperatieve organisaties én het stichten van coöperatiedepots.⁶⁵ In november 1907 kwam Spiekman spreken over de aanstelling van een propagandist.⁶⁶ Henri van Vorst deed op 2 juni 1908 zijn intrede als propagandist in de Maastrichtse afdeling.⁶⁷ Naast het aanstellen van een propagandist probeerde de afdeling haar kundige kern te vergroten door cursussen te organiseren en ontwikkelingsclubs op te richten.⁶⁸

In 1906 en 1907 werd in de huishoudelijke vergaderingen weinig directe aandacht besteed aan katholieke tegenstand. Wel werd beseft dat de katholieken, ook wel de tegenpartij genoemd in de huishoudelijke vergaderingen, zichzelf aan het opwerken is.⁶⁹ Ook blijkt enige angst voor katholieken in de gemeenteraadsverkiezingen in 1907. De vrijzinnige gemeenteraadsleden Wijnands en Kleijnen vonden het tijd om ook een arbeider kandidaat te stellen. Zij boden Brouwers, een lid van de katholieke coöperatie *De Ster*, aan als kandidaat. Het lid Baart sprak angst uit voor een wending van de vrijzinnigen naar de katholieken, omdat ze bang zijn voor aantasting van hun reputatie door de SDAP. De afdeling heeft volgens Baart de vrijzinnigen dan ook het meest te bestrijden bij de aanstaande verkiezingen.⁷⁰

1908-1909

Na de conjuncturele opleving in 1906 en 1907 is er in 1908 en 1909 sprake van werkloosheid.⁷¹ Deze jaren waren vruchtbaar voor de socialistische actie in Maastricht. Zowel de SDAP als de vakorganisaties kenden groei in ledental. In 1908 werd een sociaaldemocratische vrouwenpropagandaclub opgericht.⁷² Dit was het logische gevolg van het door vrouwen verrichte ongeschoolde werk in de Maastrichtse industrie. Niet alle mannen moedigden deze tendens aan. Zij zagen hun patriarchale positie binnen het gezin in gevaar.⁷³ Dit kon echter de oprichting van de vrouwenpropagandaclub niet voorkomen. Grabal beargumenteerde dat de oprichting gewenst is, omdat de katholieken een soortgelijke club zouden oprichten.⁷⁴

Het waren echter ook bewogen jaren. De katholieke tegenstand werd gevoeld. Discussie over de beste reactie daarop veroorzaakte zelfs een scheuring tussen voor- en tegenstanders van antiklerikale propaganda. De tegenstanders zagen liever antikapitalistische propaganda.⁷⁵ Vanaf juni 1908 beschikte de afdeling Maastricht over een propagandist, Henri van Vorst. Hij was een voormalig priester.⁷⁶ Hij was vanaf 1905 werkzaam in Tilburg en pleitte daar voor de katholieke arbeidersbeweging. Hij stelde dat je tegelijkertijd katholiek en socialist kon zijn.⁷⁷ Daarmee trapte hij op de tenen van de kerkelijke overheden die het onmogelijk achtten om tegelijkertijd een goed katholiek en een socialist te zijn.⁷⁸ Vliegen zag in Van Vorst een persoon die van katholieken SDAP'ers kon maken. De geestelijken belemmerden de katholieken een kennismaking met het socialisme.⁷⁹ Van Vorst deed op de huishoudelijke vergadering van 2 juni 1908 zijn intrede in de Maastrichtse afdeling.

⁶⁵ Perry, *Roomsche kinine tegen roode koorts*, 165.

⁶⁶ IISG, ARCH01291, 3, huishoudelijke vergadering 12-11-1907.

⁶⁷ Ibidem, huishoudelijke vergadering 2-6-1908.

⁶⁸ Perry, *Socialisme, vakbeweging en kerk*, 66.

⁶⁹ IISG, ARCH01291, 3, huishoudelijke vergadering 8-3-1907.

⁷⁰ Ibidem, huishoudelijke vergadering 21-06-1907.

⁷¹ Perry, *Roomsche kinine tegen roode koorts*, 189.

⁷² Perry, *Socialisme, vakbeweging en kerk*, 78.

⁷³ Ibidem, 79.

⁷⁴ IISG, ARCH01291, 3, 23-11-1908.

⁷⁵ Perry, *Roomsche kinine tegen roode koorts*, 204.

⁷⁶ Ibidem, 190.

⁷⁷ Ibidem, 192.

⁷⁸ Perry, *Socialisme, vakbeweging en kerk*, 82.

⁷⁹ Perry, *Roomsche kinine tegen roode koorts*, 192.

Hij stelt voor een openbare vergadering te houden over het werk van de katholieken.⁸⁰ H. Beckers, de afdelingsvoorzitter destijds, stelde voor om Van Vorst cursusvergaderingen te laten houden.⁸¹ De eerste ging over godsdienst.⁸² In 1909 gaf hij ook een cursusvergadering over het christendom in theorie en praktijk.⁸³ Daarin liet hij zich negatief uit over katholieke geestelijken.⁸⁴

De tegenstand van de katholieken werd ook in deze periode gevoeld door de afdeling. Er werd voorgesteld om een campagne tegen de katholieke tegenstand op te zetten en de burgemeester erop te wijzen dat hij in het belang van alle burgers, en dus niet alleen de katholieken, moet handelen.⁸⁵ Er was echter verschil van mening over hoe de strijd tegen de katholieken in te richten. De propaganda van Van Vorst was antigodsdienstig van aard. Hij had een eigen rubriek in *De Voorvechter*⁸⁶: '*Roomsche stichtelijkheden oftewel de heerlijkheden der Roomsche Kerk*'. Deze bevatte kritische stukken over de Middeleeuwse en Renaissancistische kerkgeschiedenis. Van Vorst was succesvol onder de socialistische arbeiders.⁸⁷ Het ledental van de Maastrichtse SDAP groeide van 71 naar 331 leden. Toch was niet iedereen binnen de afdeling overtuigd door zijn antigodsdienstige en antiklerikale tactiek. Voornamelijk De Jonge en Paris, twee mannen die vanaf 1910 veel invloed binnen de partij zouden uitoefenen, hadden kritiek. Zij stelden dat deze tactiek de antithesepolitiek, de tegenstelling tussen confessionele (geloof) en seculiere (ongeloof) partijen, in de hand zou werken.⁸⁸ De kritiek was deels het gevolg van de glasblazersstaking van de Stella. De staking had een grote kans te mislukken, wat gebeurde.⁸⁹ De discussie tussen voor- en tegenstanders van de antiklerikale tactiek vond ook zijn weerspiegeling in besprekingen over de gemeenteraadsverkiezingen in 1909. Enerzijds werd gesteld dat de socialistische strijd antiklerikaal is en daar de kandidatuur voor de verkiezingen op aan moet worden gepast. Partijlid Welters stelde voor geen socialistische kandidaat in district 3 te stellen, omdat daar nauwelijks kans van slagen is. Anderzijds werd door De Jonge gesteld dat de strijd antikapitalistisch van aard was.⁹⁰ Besloten werd om toch een kandidaat in district 3 te stellen, partijlid Paris.⁹¹

Van Vorst kreeg het gevoel dat hij niet langer gewenst was in de Maastrichtse arbeidersbeweging. Hij dacht aan vertrek naar Tilburg.⁹² Het partijbestuur verzocht hem in Maastricht te blijven, waardoor hij bleef. Dit ging echter gepaard met een verandering in de tactiek van de Maastrichtse afdeling. De propaganda moest antikapitalistisch worden. Vliegen stelde dat de katholieken de socialistische strijd belemmerden, maar daarvoor Kerk en godsdienst niet noodzakelijk aangepakt hoeven te worden. Van Vorst stemde in met deze tactiekverandering.⁹³ Deze afspraak voorkwam echter nieuwe conflicten binnen de afdeling niet. Van Vorst gaf een nieuw antiklerikaal blad uit, *De Kruisspin*.⁹⁴ Het partijbestuur onderzocht deze kwestie en kwam tot de conclusie dat niet Van Vorst maar partijlid Bessems de uitgever van het blad was. Ze verbood Van Vorst wel om nog langer antigodsdienstige propaganda te maken. Van Vorst legde zijn functie tot propagandist neer. Dit leidde tot discussie. Partijlid Paulussen

⁸⁰ IISG, ARCH01291, 3, huishoudelijke vergadering 2-6-1908.

⁸¹ Ibidem, huishoudelijke vergadering 3-7-1908.

⁸² Ibidem, huishoudelijke vergadering 27-8-1908.

⁸³ Ibidem, huishoudelijke vergadering 5-4-1908.

⁸⁴ Perry, *Roomsche kinine tegen roode koorts*, 193.

⁸⁵ IISG, ARCH01291, 3, huishoudelijke vergadering 5-4-1908.

⁸⁶ De Voorvechter werd in april 1905 als blad van de Maastrichtse SDAP-afdeling opgericht. Dit blad stond onder de redactie van partijlid Baart.

⁸⁷ Perry, *Roomsche kinine tegen roode koorts*, 193.

⁸⁸ IISG, ARCH01291, 3, huishoudelijke vergadering 13-5-1909.

⁸⁹ Perry, *Roomsche kinine tegen roode koorts*, 199.

⁹⁰ IISG, ARCH01291, 3, huishoudelijke vergadering 13-5-1909.

⁹¹ Ibidem, huishoudelijke vergadering 16-6-1909.

⁹² Perry, *Roomsche kinine tegen roode koorts*, 199.

⁹³ IISG, ARCH01291, 3, huishoudelijke vergadering 11-7-1909.

⁹⁴ Perry, *Roomsche kinine tegen roode koorts*, 202.

vroeg of het partijpunt 'godsdiens is een privaatzaak' nog bestond, want waarom mocht wel propaganda vóór de godsdiens gemaakt worden maar niet tegen? Hij zag zich zelfs gedwongen om zich te royeren als het voeren van antigodsdiensstige propaganda verboden blijft. H. Beckers deelde deze mening. Hij spreekt van concessie aan de katholieken: 'Dit is niet minder dan concessies geven aan de katholieken in hun onmacht'.⁹⁵ In de vergadering van 9 januari 1910 komt Vliegen namens het partijbestuur om het advies voor ontslag van Van Vorst toelichten. De SDAP mag slechts antiklerikaal zijn als katholieke geestelijken de baas willen spelen. Daarnaast deelt hij de mening met de liberalen dat *De Kruisspin* door haar antigodsdiensstigheid eerder sympathie voor de katholieken wekt dan afkeer. Een propagandist mag daarnaast geen antigodsdiensstige propaganda voeren. Dit roept tegenreacties op. Er lijkt sprake te zijn van De Jonge en Van Vorstianen, en dus een scheuring, binnen de afdeling.⁹⁶ Uiteindelijk vertrok Van Vorst later in 1910 uit Maastricht.⁹⁷

1910-1914

In deze periode staan de schoolstrijd en de strijd om algemeen kiesrecht centraal. Algemeen kiesrecht was voor de SDAP al belangrijk, maar in deze periode stond het merendeel van de propagandistische acties in het teken hiervan. Dit waren ook de speerpunten in de gemeenteraadsverkiezingen en de verkiezingen voor de Provinciale Staten en de Tweede Kamer.⁹⁸ Er is weinig sprake van directe antigodsdiensstige propaganda, zoals onder Van Vorst in 1908 en 1909. Geprobeerd werd om via algemeen kiesrecht arbeiderskiezers aan zich te binden. De meeste arbeiders hadden namelijk nog geen kiesrecht. De meeste aandacht ging dan ook naar propaganda voor het algemeen kiesrecht. Bij de herstemming van de Provinciale Statenverkiezingen in 1910, waar geen SDAP-kandidaat aan mee deed, werd het advies uit *Het Volk* om bij de overige partijen na te vragen hoe ze tegenover algemeen kiesrecht, staatspensioening en de wettelijke vaststelling van de tienurige werkdag stonden, gevolgd. Volgens sommige leden was onthouding van stemming geen optie; de klerikale macht moest gebroken worden.⁹⁹ Datzelfde jaar werd een landelijk volkspetitionnement voor algemeen kiesrecht opgezet.¹⁰⁰ Daarvoor werden huisbezoekers ingezet. Later vond ook werving bij fabrieken en werkplaatsen plaats. Ook werd deelgenomen aan de eerste Roode Dinsdag, een vanaf dan jaarlijkse nationale betoging voor algemeen kiesrecht in Den Haag op 19 september. Er werd zelfs een commissie opgesteld voor de organisatie van een openlucht meeting ter gelegenheid van Roode Dinsdag.¹⁰¹

Een ander belangrijk thema in de SDAP-propaganda was de openbare school. In 1909 werden leden al eens verzocht om hun kinderen van bijzondere, lees katholieke, scholen te halen.¹⁰² In 1911 had de SDAP plannen voor een openbare school in Wijk, een Maastrichtse wijk, voor de gemeenteraadsverkiezingen. Huisbezoekers werden verzocht om zoveel mogelijk adressen van mensen in Wijk die hun kinderen naar een openbare school in Maastricht sturen, te verzamelen. Ook moesten zoveel mogelijk kinderen van bijzondere scholen naar openbare scholen.¹⁰³

Gedurende deze periode werd aan elke verkiezing zij het landelijk, provinciaal of gemeentelijk, meegedaan. Er vond daarbij bij herstemmingen vaak samenwerking met de liberalen plaats. Deels omdat sommige kandidaten voor algemeen kiesrecht waren, deels omdat vanaf 1911 alleen katholieken in de gemeenteraad zaten. Er was echter geen sprake van een blijvende samenwerking. De afdeling wilde op geen enkele manier bijdragen aan de antithesepolitiek.¹⁰⁴ De Jonge werd

⁹⁵ IISG, ARCH01291, 3, huishoudelijke vergadering 4-1-1910.

⁹⁶ Ibidem, huishoudelijke vergadering 9-1-1910.

⁹⁷ Perry, *Roomsche kinine tegen roode koorts*, 205.

⁹⁸ Perry, *Socialisme, vakbeweging en kerk*, 102.

⁹⁹ Ibidem, huishoudelijke vergadering 23-6-1910.

¹⁰⁰ Perry, *Socialisme, vakbeweging en kerk*, 106.

¹⁰¹ IISG, ARCH01291, 3, huishoudelijke vergadering 8-8-1911.

¹⁰² Ibidem, 14-2-1909.

¹⁰³ Ibidem, huishoudelijke vergadering 9-5-1911.

¹⁰⁴ Perry, *Socialisme, vakbeweging en kerk*, 109.

gekandideerd voor de Tweede Kamerverkiezingen in 1913.¹⁰⁵ Hij stond echter op het punt zijn kandidatuur eind 1912 terug te trekken, omdat de afdeling nog niet met de kiezerskweek was begonnen. Propaganda en kiezerskweek waren naar zijn mening essentieel voor het innemen van katholieke zetels door sociaaldemocraten.¹⁰⁶

Met betrekking tot de gemeenteraadsverkiezingen was telkens de vraag wel of geen steun aan een andere partij te verlenen bij de herstemming. In 1913 kwamen stemmen op om een katholiek, Schleipen, te steunen. De overweging was daarbij om geen gehoor te geven aan de antithesepolitiek en te zorgen voor eenheid onder de arbeiders. Daarnaast was ook weinig van de onafhankelijken (liberalen), omdat hun kandidaat volgens partijlid Grabal wel in de *Katholieke Kiesvereniging* terecht zou komen.¹⁰⁷

Naast deze centrale thema's worden nog enkele spreekbeurten vervuld met een godsdienstig thema. Zo geeft partijlid Hermans in 1910 als onderdeel van de wintercampagne een spreekbeurt met het thema 'Limburg aan Christus'.¹⁰⁸ In 1912 vond een openbare vergadering met dezelfde spreker met het onderwerp 'christelijke politiek en dr. Poels'¹⁰⁹ plaats.¹¹⁰ Vliegen gaf daarnaast een spreekbeurt over hoe de katholieke partij de mammon dient.¹¹¹ De meeste openbare vergaderingen en cursusvergaderingen gaan echter over politiek-ideologische thema's, zoals algemeen kiesrecht, de grondwet, onderwijs etc.¹¹² In 1913 vond een collecte voor de sigarenmakers plaats. Deze was succesvol. De SDAP haalde ruim 255 gulden op, terwijl de collecte vanuit katholieke zijde slechts 150 gulden telde.¹¹³

¹⁰⁵ IISG, ARCH01291, 3, huishoudelijke vergadering 12-9-1912.

¹⁰⁶ Ibidem, huishoudelijke vergadering 6-11-1912.

¹⁰⁷ IISG, ARCH01291, 10, huishoudelijke vergadering 4-1-1913.

¹⁰⁸ IISG, ARCH01291, 3, huishoudelijke vergadering 5-9-1910.

¹⁰⁹ Henricus Poels herorganiseerde de katholieke organisaties in Zuid-Limburg vanaf 1911. Hij richtte de Limburgsche R.K. Werkliedenbond op als fusie tussen de Limburgsche R.K. Volksbond en de Centrale Bond van R.K. Mijnwerkersverenigingen. Poels diende als geestelijk adviseur en speelde zodoende een rol voor de katholieke sociale actie. Hij wenste betere huisvesting en voeding voor katholieken. Per sociale stand organiseerde hij praatavonden. Ook richtte hij in navolging van de socialistische coöperatie de katholieke verbruikerscoöperatie 'Ons Dagelijksch Brood' op. Datzelfde jaar richtte hij ook 'Ons Limburg', dat voorzag in dienstverlening voor katholieke woningbouwverenigingen in Zuid-Limburg.

Van: <<https://socialhistory.org/bwsa/biografie/poels>>[geraadpleegd op 9-8-2016].

¹¹⁰ IISG, ARCH01291, 3, huishoudelijke vergadering 18-3-1912.

¹¹¹ IISG, ARCH01291, 10, huishoudelijke vergadering 20-5-1913.

¹¹² Perry, *Socialisme, vakbeweging en kerk*, 108.

¹¹³ IISG, ARCH01291, 10, jaarverslag 1913.

Hoofdstuk 3: Hoe ging de Tilburgse SDAP-afdeling om met katholieke tegenstand tussen 1906 en 1914?¹¹⁴

De Tilburgse SDAP-afdeling was kleiner dan die in Maastricht. Aan het einde van 1906 telde de afdeling slechts 17 leden. Dit aantal steeg naar 44 in 1907. Het daalde in 1909 tot 29. Tussen 1910 en 1913 schommelde het ledental tussen de 20 en 25 leden. Deze schommelingen zijn het gevolg van onstabiele in de afdeling. Deze onstabiele is deels het gevolg van en komt tot uiting in de vele bestuurswisselingen tussen 1906 en 1912.¹¹⁵ Ook zijn ze deels het gevolg van de financiële zwakte van de afdelingskas. In tijden van schuld werden leden met een contributie-achterstand van enkele maanden geroyeerd. In juli 1906 werden negen leden geroyeerd.¹¹⁶ Dit deed het ledental naar slechts twaalf leden dalen.¹¹⁷ Dit hoofdstuk bevat twee periodes: (i) 1906-1909 en (ii) 1910-1914.

1906-1909

In 1906 is er weinig sprake van actie. Dit is deels het gevolg van financiële zwakte van de afdelingskas.¹¹⁸ Wat opvalt in de vergaderingen is de herhaaldelijke vraag voor een propagandist in Tilburg en Noord-Brabant.¹¹⁹ De meeste aandacht in de vergaderingen werd besteed aan een persorgaan. Van de *Bredasche Klok* moest een provinciaal blad gemaakt worden.¹²⁰ Uiteindelijk zou niet de *Bredasche Klok* maar het Eindhovens blad *De Eendracht* het Noord-Brabantse socialistische blad van de SDAP-afdelingen worden.¹²¹ Zij bleef voortbestaan tot 1911.¹²² Op 15 april 1907 deed de gevraagde propagandist zijn intrede, A.F. Muller.¹²³ Hij werd eveneens correspondent voor *De Eendracht*.¹²⁴ Hij woonde boven het Volksgebouw, het Tilburgse socialistische lokaal, dat hij ook beheerde. Dit liep echter uit op een fiasco, omdat hij ongeschikt bleek als beheerder. Zijn administratie liet te wensen over.¹²⁵ Ook heeft hij de functie van afdelingsvoorzitter uitgeoefend.¹²⁶ Een van de belangrijkste bijdragen van Muller als propagandist in Tilburg is de oprichting van de *Tilburgsche Bestuurdersbond*. Hij deed in april 1907 een voorstel tot de oprichting.¹²⁷ In juli vond de uiteindelijke oprichting plaats.¹²⁸

In tegenstelling tot de Maastrichtse propagandist Van Vorst was Muller geen (voormalig) katholiek.¹²⁹ Dit verklaart mede het verschil in mate van antigodsdienstige propaganda tussen Van Vorst en Muller. Muller maakte weinig antigodsdienstige propaganda. Wel vond er in deze periode een conflict tussen

¹¹⁴ Voor dit hoofdstuk is gebruik gemaakt van een archief dat heden niet meer beschikbaar is, namelijk het Inventaris van het archief van de Sociaal Democratische Arbeiderspartij (S.D.A.P.), hierna Partij van de Arbeid (P.v.d.A.), afdeling Tilburg 1905-1967. Als gevolg daarvan is er ook geen toegangsnummer voor dit archief beschikbaar. Of en wanneer dit archief opnieuw toegankelijk zal worden is mij onbekend. [15-8-2016]

¹¹⁵ Wagemakers, *Buitenstaanders in actie*, 147-149.

¹¹⁶ Regionaal Archief Tilburg (RAT), Tilburg, Inventaris van het archief van de Sociaal Democratische Arbeiderspartij (S.D.A.P.), hierna Partij van de Arbeid (P.v.d.A.) afdeling Tilburg 1905-1967, 513, huishoudelijke vergadering 2-7-1906.

¹¹⁷ Wagemakers, *Buitenstaanders in actie*, 146.

¹¹⁸ RAT, 513, huishoudelijke vergadering 11-4-1906.

¹¹⁹ Ibidem, huishoudelijke vergadering 20-2-1906; Ibidem, huishoudelijke vergadering 12-12-1906.

¹²⁰ Ibidem, huishoudelijke vergadering 28-5-1906.

¹²¹ Ibidem, jaarverslag 1906-1907.

¹²² Wagemakers, *Buitenstaanders in actie*, 159.

¹²³ RAT, 513, huishoudelijke vergadering 10-3-1907.

¹²⁴ Ibidem, huishoudelijke vergadering 17-4-1907.

¹²⁵ Wagemakers, *Buitenstaanders in actie*, 174.

¹²⁶ RAT, 513, huishoudelijke vergadering 11-3-1908.

¹²⁷ RAT, 513, huishoudelijke vergadering 17-4-1907.

¹²⁸ Wagemakers, *Buitenstaanders in actie*, 136.

¹²⁹ Wagemakers, *Buitenstaanders in actie*, 172.

katholieken en socialisten, waar Muller een rol in speelde, plaats. Dit gebeurde in het kader van de Nationale Meeting voor Vakorganisatie in Tilburg in 1909. De katholieke propagandaclub *Leo XIII* gaf een brochure uit als reactie op de meeting. De boodschap is: ga niet in zee met de neutrale vakbewegingen! Deze worden geleid door socialisten. Muller reageerde met een brochure, waarin hij de houding van de katholieken in conflicten afkeurt. Deze roept weer een tegenreactie van de katholieken op. Een brochure waarin katholieken wordt uitgelegd dat hun plaats bij de '*Roomsch-Katholieke vakvereniging*' is.¹³⁰ Enkele dagen voor de meeting werd nog een katholieke brochure verspreid onder de titel *waarom blijven goede Katholieken weg bij Socialisten*. Muller was inmiddels geen propagandist in Tilburg meer. Hij had zich onpopulair gemaakt door functies naar zich toe te trekken die volgens afdelingsgenoten hem niet toe behoorden.¹³¹ Op de dag van de meeting verspreidde het *Comité van Katholieke Sociale Actie* een manifest met de boodschap niet deel te nemen aan de meeting.¹³² Mullers brochure is een van de weinige uitspattingen van antigodsdienstige propaganda die in deze periode werden geuit. In de jaarvergadering van 1908-1909 werd nog gesproken over een vlugschrift als reactie op 'de lasterlijke blaadjes van de katholieke sociale actie'. Verder maakt ze geen melding over de nationale meeting.¹³³ Ook gaf de afdeling de katholieken de schuld van de tegenvallende resultaten bij de gemeenteraadsverkiezingen in 1909. Voor het eerst deden katholieke werklieden mee, waardoor volgens de voorzitter de stemcijfers lager waren dan voorheen.¹³⁴ A. van Rijen, secretaris van de *R.K. Gildenbond*, werd uiteindelijk gekozen voor de gemeenteraad.¹³⁵

Van Vorst was populair onder de Tilburgse SDAP-leden. In het begin van 1908 gingen binnen de afdeling al stemmen op voor Van Vorst als Tilburgse propagandist. Het afdelingsbestuur stelde zelfs dat Van Vorst misschien geschikter was om in Tilburg propaganda te maken dan Muller. Na het vertrek van Muller in maart 1909 gingen opnieuw stemmen op om hem als propagandist te vragen. Sommige leden maakten zich zorgen om zijn optreden tegen de godsdienst in Maastricht. Elfers, propagandist van *De Eendracht*, zag daar geen probleem in, omdat er altijd nog op gewezen kon worden als zijn antigodsdienstige propaganda te heftig werd. Hij stelde zelfs dat het noodzakelijk is 'dat hij de vinger legt op de rotte plekken onzer tegenstanders.'¹³⁶ Van Vorst zou echter niet in Tilburg terecht komen, omdat het partijbestuur hem niet kon bezoldigen.¹³⁷

In deze periode is dus weinig sprake van antigodsdienstige propaganda. Wel werd de concurrentie van de katholieken gevoeld, deels door de uitgegeven brochures voor de Nationale Meeting voor Vakorganisatie en deels door de concurrentie van katholieke arbeiderskandidaten bij de gemeenteraadverkiezingen. Ook lijkt de afdeling weinig moeite te hebben met de antigodsdienstige propaganda die Van Vorst in Maastricht voerde. Het weerhield de afdeling niet Van Vorst als nieuwe propagandist te vragen.

1910-1914

Na het vertrek van Muller en Elfers daalt het ledenaantal van de Tilburgse afdeling tot 29. Dit daalt na een korte opleving tot 24 aan het einde van 1910.¹³⁸ In 1912 daalt het ledenaantal zelfs naar 15 personen. Dit is het gevolg van de houding van de SDAP ten aanzien van het conflict van de Tilburgse afdeling van

¹³⁰ Ibidem, 139.

¹³¹ Wagemakers, *Buitenstaanders in actie*, 174.

¹³² Ibidem, 141.

¹³³ RAT, 513, jaarvergadering 1908-1909.

¹³⁴ Ibidem, huishoudelijke vergadering 10-8-1909.

¹³⁵ Wagemakers, *Buitenstaanders in actie*, 163.

¹³⁶ Ibidem, huishoudelijke vergadering 1-6-1909.

¹³⁷ Ibidem, huishoudelijke vergadering 21-6-1909.

¹³⁸ Wagemakers, *Buitenstaanders in actie*, 148.

de *Nederlandsche Vereeniging van Spoor- en Tramwegpersoneel* (NV).¹³⁹ Dit zorgde ervoor dat er weinig sprake was van activiteit gedurende deze periode.

Het conflict tussen de NV afdeling van Tilburg en de landelijke organisatie doemde op midden 1912. Het jaar ervoor was Sneevliet tot voorzitter gekozen van de landelijke organisatie. In 1912 kwam kritiek op hem. Sneevliet had kritiek op het bestuur van de SDAP en op het *Nederlandsch Verbond van Vakverenigingen* (NVV). Daarnaast was hij lid van de SDP, de Sociaaldemocratische Partij.¹⁴⁰ Een congres werd aan deze kwestie gewijd. Er kwam geen gepaste oplossing, waardoor Sneevliet als voorzitter aftrad. Zijn voorstanders Nathans, secretaris van de NV en lid van de SDP; Van der Veen, tweede secretaris en lid van de SDAP én Van Braambeek, ook lid van de SDAP, volgden hem. Het nieuwe bestuur trad hard op tegen hen. Uiteindelijk werden ze op Van der Veen na allemaal geroyeerd. Enkele afdelingen scheidden zich daarop af, waaronder Tilburg.¹⁴¹ Van Braambeek diende bij het congres over Sneevliet een motie in om het neutrale karakter van de NV te bewaren. Deze motie werd echter niet aangenomen. De Tilburgse NV stond echter achter deze motie.¹⁴² De (katholieke) redacteuren van de *Nieuwe Tilburgsche Courant* concludeerden daarop dat de NV verre van neutraal is.¹⁴³ Het conflict tussen het hoofdbestuur en de afgescheiden afdelingen zorgde onder andere voor veel ledenverlies zowel voor de landelijke organisatie als de Tilburgse afdeling. Ook de SDAP had met flink ledenverlies te kampen, omdat zij de NV als neutraal zag, terwijl het hoofdbestuur van de NV sprak over een bondgenootschap tussen NV en SDAP.¹⁴⁴ Toch werd hierover niet gesproken tijdens de huishoudelijke vergaderingen.

Enkele maanden nadat het laatste nummer van *De Eendracht* verschenen was, verscheen het partijorgaan *De Strijd*, een blad van de Noord-Brabantse federatie van de SDAP. Het gaat hier echter slechts om een naamsverandering.¹⁴⁵

Directe antigodsdienstige propaganda werd nauwelijks gevoerd gedurende deze periode. In februari 1913 werd wel voorgesteld mej. Van de Vlies te vragen om te komen spreken over 'christendom en socialisme'.¹⁴⁶ Hier bleef het bij.

Net als in Maastricht werd in deze periode weinig directe antigodsdienstige propaganda gevoerd. In het conflict van de Tilburgse NV koos de SDAP niet voor een bondgenootschap, zoals landelijk wel gebeurde, maar voor de bewaring van een neutrale Tilburgse NV. In hoeverre dit opgevat kan worden als een daad om de katholieken niet voor de voeten te lopen, is discutabel. Wel vreesde ze voor de gevolgen van twijfels bij katholieken over het neutrale karakter van de NV.

¹³⁹ Ibidem, 233.

¹⁴⁰ De SDP was de orthodox-marxistische afscheiding van de SDAP. De orthodox-marxisten werden uit de SDAP gezet in 1909. In 1918 veranderde ze haar naam in Communistische Partij Holland (CPH) als gevolg van de Oktoberrevolutie in 1917. In 1935 werd de naam veranderd in Communistische Partij Nederland (CPN). Van: <http://www.parlement.com/id/vh8lnhrpfxtk/communistische_partij_van_nederland_cpn> [geraadpleegd op 13-8-2016].

¹⁴¹ Wagemakers, *Buitenstaanders in actie*, 186-188.

¹⁴² Ibidem, 187.

¹⁴³ Ibidem, 187-188.

¹⁴⁴ Ibidem 189-190.

¹⁴⁵ Wagemakers, *Buitenstaanders in actie*, 236.

¹⁴⁶ RAT, 513, huishoudelijke vergadering 5-2-1913.

Conclusie

Hoe gingen de SDAP-afdelingen van Tilburg en Maastricht om met katholieke tegenstand tussen 1906 en 1914?

1906-1909

Zowel in Maastricht als in Tilburg was er in deze periode een propagandist aanwezig: Van Vorst in Maastricht en Muller in Tilburg. Het valt op dat Muller in Tilburg weinig gebruik maakt van antigodsdienstige propaganda, terwijl Van Vorst dit veelvuldig doet. Dit is deels te verklaren vanuit de achtergrond van de propagandisten. Van Vorst was een gefrustreerd voormalig priester, waardoor hij zich probeerde af te zetten tegen de katholieke Kerk. De Maastrichtse afdeling ging dit echter te ver en wel door de volgende regel in het partijprogramma van de SDAP.

“Dat het de taak der partij is de politiek en economische macht der kerk te breken, zonder binnen of buiten haar kring de godsdienstige meening van iemand te willen kwetsen.” – De Volkstribuun, 24-4-1897

De Maastrichtse afdeling was van mening dat dit wel gebeurde middels de pers die Van Vorst veelvuldig gebruikte. Eerst in *De Voorvechter* in zijn rubriek *Roomse Stichtelijkheden*, daarna in *De Kruisspin*. Muller schreef in Tilburg slechts één brochure over de plaats van de arbeiders. De arbeiders hoorden volgens hem bij de SDAP, aan de socialistische zijde, thuis. Vanuit de Tilburgse afdeling ging over het algemeen minder actie uit dan vanuit de Maastrichtse. Dit was voornamelijk het gevolg van financiële zwakte van de kas, waardoor de Tilburgse afdeling schulden had bij het partijbestuur. Geld moest geleend worden en verantwoording moest worden afgelegd, waardoor de Tilburgse afdeling afhankelijker was van het partijbestuur dan de Maastrichtse. De kosten belemmerden de hoeveelheid aan actie; de afhankelijkheid van het partijbestuur de keuzemogelijkheden voor actie.

1910-1914

Zowel in Maastricht als Tilburg was er weinig sprake van direct tegen de katholieken gerichte actie. In Maastricht richtte men zich op Algemeen Kiesrecht en probeerde men via de parlementaire weg de kiezers voor zich te winnen. In Tilburg was er sprake van een conflict tussen de landelijke organisatie en de Tilburgse afdeling van de NV. Veel partijleden waren het niet eens met de houding die de Tilburgse SDAP daarbij innam, waardoor de afdeling fors in ledental daalde. Dit had tot gevolg dat er weinig contributie binnenkwam en ook weinig actie ondernomen kon worden.

Gehele periode

Over de gehele periode bekeken, zien we dat de Tilburgse afdeling over het algemeen minder én minder radicale antigodsdienstige propaganda gebruikte. Dit is deels het gevolg van het antiklerikale klimaat dat in Maastricht heerste. De geestelijken hadden veel invloed en deze moest doorbroken worden om het socialistische gedachtegoed aan de man te brengen. Daarvoor was strijd nodig. In Tilburg leek men de katholieken pas als concurrentie te zien als er arbeiders werden ingeschakeld. De SDAP'ers merkten de invloed van katholieke arbeiderskandidaten in gemeenteraadsverkiezingen. Er werd dan minder op SDAP-kandidaten gestemd. Het aantal katholieke arbeiderskandidaten bleef echter beperkt tussen 1906 en 1914. Dat was het gevolg van een Tilburgse politieke elite die voornamelijk uit katholieke textielabrikanten die liever hun eigen belangen behartigden dan die van de katholieke Kerk, bestond.¹⁴⁷ Het was zowel voor geestelijken als voor (katholieke) arbeiderskandidaten moeilijk om daar doorheen te breken.

¹⁴⁷ Wagemakers, *Buitenstaanders in actie*, 76.

Bibliografie

Literatuur

Friedberger, Walter *Die Geschichte der Sozialismuskritik im katholischen Deutschland zwischen 1830 en 1914* (Frankfurt am Main, 1978),

Hanisch, Ernst, *Konservatives und Revolutionäres Denken. Deutsche Sozialkatholiken und Sozialisten im 19. Jahrhundert* (Wenen, 1975)

Jones, Peter *The Christian Socialist Revival, 1877-1914* (New Jersey, 1968).

Haynes, Jeffrey et.al., *Routledge Handbook of Religion and Politics* (2009).

Kalb, Don, *Expanding Class. Power and Everyday Politics in Industrial Communities, the Netherlands, 1850-1950* (Londen, 1997).

Misner, Paul, *Social Catholicism in Europe. From the Onset of Industrialization to the First World War* (New York, 1991).

Perry, Jos, *Roomsche kinine tegen roode koorts. Arbeidersbeweging en katholieke kerk in Maastricht, 1880-1920* (Amsterdam, 1983).

Perry, Jos, *Socialisme, vakbeweging en kerk in Maastricht 1894-1919* (Ede, 1976)

Rutten, Willibrord, 'Bevolking, gezondheid en levensstandaard in Limburg in de negentiende eeuw: een overzicht', *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg* 43 (1998), 1-37

Wagemakers, A.J.M., *Buitenstaanders in actie. Bijdragen tot de geschiedenis van het zuiden van Nederland* (Den Haag, 1990).

Archieven

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG), Amsterdam, ARCH01291, SDAP. Afdeling Maastricht, 3 & 10, huishoudelijke vergadering en jaarverslagen 1906-1914.

Regionaal Archief Tilburg (RAT), Tilburg, Inventaris van het archief van de Sociaal Democratische Arbeiderspartij (S.D.A.P.), hierna Partij van de Arbeid (P.v.d.A.) afdeling Tilburg 1905-1967, 513, huishoudelijke vergaderingen en jaarverslagen 1906-1914.